

Feruza QURBONOVA,
ADPI o'qituvchisi
E-mail: qurbonovaf594@gmail.com

TALABALARDA PEDAGOGIK KASBIY IDENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Аннотация

Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarida talabalarni kasbiy identligini rivojlanish uchun ta'lim sohasidagi munosabatlar va ishtirokchilar o'rtasidagi ilmiy va amaliy tadqiqotlariga bag'ishlangan. Talabalarda kasbiy rivojlanishda ijtimoiy muhitni o'rni hamda pedagogik- psixologik xususiyatlar haqida so'z yuritiladi. Talabalarida pedagogik kasbiy identlikni rivojlantirish usullari haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Kasbiy identlik, psixologik xususiyatlar, hamkor tashkilotlar, professional kompetensiyalar, shaxsiy va kasbiy rivojlanish, pedagogika tushunchasi hamkorlik, qonunchilik ta'lim dasturlari, uzluksiz ta'lim.

ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ СТУДЕНТОВ

Аннотация

Статья посвящена научно-практическому исследованию взаимосвязи образовательных учреждений и участников процесса развития профессиональной идентичности студентов вузов. Обсуждается роль социальной среды и педагогико-психологических особенностей в профессиональном становлении студентов. Студентам предоставляется информация о методах развития их педагогической профессиональной идентичности.

Ключевые слова: Профессиональная идентичность, психологические характеристики, партнерские организации, профессиональные компетенции, личностное и профессиональное развитие, педагогическая концепция сотрудничества, законодательные образовательные программы, непрерывное образование.

PEDAGOGICAL PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL PROFESSIONAL IDENTITY IN STUDENTS

Annotation

This article is devoted to scientific and practical research on the relationship between participants and the educational sphere for the development of students' professional identity in higher educational institutions. The role of the social environment and pedagogical and psychological characteristics in professional development of students is discussed. Information is provided on methods for developing pedagogical professional identity in students.

Key words: Professional identity, psychological characteristics, partner organizations, professional competencies, personal and professional development, the concept of pedagogical cooperation, legislative educational programs, continuing education.

Kirish. Bugungi kunda davlatimizda pedagoglar uchun kasbiy malakasini oshirish uzluksiz ta'lim tizimi orqali tashkil qilingan. Bu jarayon pedagogik institutlar, o'qituvchilar malakasini oshirish markazlari va boshqa ta'lim muassasalarida amalga oshiriladi [1].

Kasbiy identlik – shaxsning o'ziga tegishli ekanligini anglashi kasbiy hamjamiyatga ta'lim darajasi, kasbiy vakolatlari va kasbiy madaniyati, shuningdek, ushbu shaxsni sifatida belgilaydigan professional guruhga qo'shilishi bilan belgilanadi. Kasbiy o'ziga xoslik – bu kasbiy ijtimoiylashuv va shaxsda o'zining professional sifatidagi “Men” qiyofasini shakllantirishning boshqariladigan jarayonining natijasidir. Kasbiy ijtimoiylashuv jarayonida shaxs ma'lum kasbiy bilim, ko'nikmalarga ega bo'ladi, kasbiy tajriba to'playdi, kasbiy jamiyatning standartlarini, qadriyatlarini, tilini o'zlashtiradi va tegishli submadaniyatga qo'shiladi. Kasbiy ijtimoiylashuvning o'ziga xos xususiyati shundaki, u ma'lum bir kasbning mavjudligini taxmin qiladi va shaxs sifatida allaqachon shakllangan shaxs bilan sodir bo'ladi. Kasbiy ijtimoiylashuv va kasbiy identlik shaxsning kasbiy faoliyati bilan bog'liq.

Kasbiy identlik – bu bir shaxsning kasbiy faoliyatini va professional doirasini tasvirlaydigan, ularning ishdagi roli, bilimlari, ko'nikmalari va malakalarini ifodalovchi identifikatsiya tizimi. Kasbiy identlik, asosan, kasb egasining o'z ishiga bo'lgan munosabatini, professional qadr-qimmatlarini, maqsadlarini va ishdagi o'zini tutish uslubini o'z ichiga oladi. Kasbiy identlik ba'zan shaxsning ishdagi muvaffaqiyatini belgilashda, uning o'z kasbiga bo'lgan sadoqatini va unga bo'lgan ishonchini ko'rsatishda muhim rol o'ynaydi.

Adabiyotlar tahlili. Bugungi kunda psixologiyada ijtimoiy o'ziga xoslikning turli xil turlari mavjud: diniy, etnik, gender va boshqalar. Yu.P.Povarenkovning fikriga ko'ra, “Kasbiy identlikni aniqlash, o'ziga xoslik tushunchasini izchil farqlashning tabiiy jarayonidir, chunki bu jarayon uning elementlarining o'ziga xosligiga asoslanadi” [2].

Kasbiy identlikning eng rivojlangan kontsepsiyalaridan biri L.B. Shnayderning ilmiy ishi bo'lib, uning tuzilishini ochib beradi. Uning ilmiy yondashuvlarida ekskursiyalar, genezis, dinamikasi professional shaxs shakllanishida muhim deb hisoblaydi. Muallifning fikricha, “Kasbiy identlik– bu nafaqat professional jamoa bilan o'zligini anglash, balki uni baholash, unga a'zolikning psixologik ahamiyati, umumiy kasbiy tuyg'ular, o'ziga xos mentalitet, o'z kasbiy mahoratini his qilish, mustaqillik, va o'z-o'zini samaradorligini ya'ni o'z kasbiy yaxlitligi va ishonchligini his qilishidir” [3].

V.A.Slastenin (Rossiya) kasbiy rivojlanishni shaxsning kasbiy vazifalarini muvaffaqiyatli bajarishi uchun zarur bo'lgan sifat va kompetensiyalarni egallash jarayoni sifatida izohlaydi. Uning ta'kidlashicha “Kasbiy rivojlanishni uch bosqichga bo'ladi: kasbiy tayyorgarlik, kasbiy shakllanish va kasbiy o'sish” [4].

K.A.Albuxanova-Slavskaya asarlarida kasbiy identlik tipologiyasiga yondashuv hayot yo'lining tuzilishi (hayot pozitsiyasi, hayot chizig'i, hayotning ma'nosi) kabi murakkab hodisalarga asoslangan holda ochib berilgan. Ushbu muallif kasbda shaxsning o'zini namoyon qilish xususiyatlariga muvofiq o'ziga xoslik turlarini etarlicha batafsil tavsiflaydi:

o'zini namoyon qilish shaxsning xususiyatlariga imkon qadar yaqin bo'lgan kasbni tanlash orqali sodir bo'ladi;

shaxsning kasbiy mahorat darajasiga ko'tarilishiga imkon beradigan kasb tanlanadi;

kasbda o'zini namoyon qilish shaxsiy fazilatlar va qobiliyatlarni takomillashtirish va rivojlantirish orqali sodir bo'ladi;

shaxsning o'zini namoyon qilishi qobiliyat va o'zini o'zi nazorat qilish, o'z-o'zini tahlil qilish va ijodiy faoliyatni rejalashtirishni rivojlantirishga asoslanadi[5].

Talabalarda pedagogik kasbiy identlikni rivojlantirish, pedagogik psixologik jihatdan bir qancha muhim omillarni o'z ichiga oladi. Bu jarayon o'quvchilarning o'ziga xos xususiyatlarini, kasbiy faoliyatga nisbatan qiziqish va mehnatga bo'lgan mas'uliyatini shakllantirishga yordam beradi. Quyida, pedagogik psixologik xususiyatlarni ko'rib chiqamiz:

Pedagogik kasbiy identlik – bu talabani o'zini o'qituvchi yoki pedagog sifatida tasavvur qilishi va bu kasbga nisbatan ichki motivatsiyani rivojlantirishi jarayonidir. Talaba o'z kasbiy rolini anglab, o'ziga xos qadriyatlarini, qarashlarini, vazifalarni va maqsadlarini aniqlaydi.

Pedagogik kasbiy identlik rivojlantirishda talabalarining o'qituvchilik kasbiga bo'lgan qiziqish va rag'batlarini kuchaytirish muhim. Ularning o'zgaruvchan psixologik ehtiyojlari va qiziqishlarini hisobga olish kerak. Talaba o'zining kelajakdagi kasbiy faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun bu kasbning mazmunini to'liq anglashi kerak.

Pedagogik identlik talabani o'z kasbiy faoliyatini anglashida kognitiv rivojlanishga ham bog'liq. Bu jarayon talaba

bilimlarini kengaytirish, pedagogik jarayonni boshqarish va o'quvchilar bilan munosabatlarni tashkil qilishda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, pedagog sifatida talabani emotsional holati, stressni boshqarish va o'zgarishlarga moslashish ko'nikmalari ham rivojlanadi.

Talabani pedagogik kasbiy identlikni shakllantirishda kommunikatsiya ko'nikmalari katta ahamiyatga ega. Ular talabalar o'rtasida yaxshi munosabatlar o'rnatish, o'quvchilarga o'qitish va ularni motivatsiya qilishda muhim omil hisoblanadi. Shuningdek, ijtimoiy integratsiya, guruhda ishlash, etika va pedagogik me'yorlarga rioya qilish, talabani kasbiy identifikatsiyasini rivojlantirishda asosiy jihatlarni tashkil etadi.

Talabani o'z-o'zini rivojlantirishga qiziqishi, kasbiy o'sishga bo'lgan intilishi va pedagogik qobiliyatlarni rivojlantirish uchun talabalar muhim amaliy ko'nikmalarni egallashlari zarur. Bu, o'z-o'zini baholash, rejalashtirish, tahlil qilish va xulosa chiqarish kabi ko'nikmalarni o'z ichiga oladi.

Pedagogik kasbiy identifikatsiyani rivojlantirishda talabalar o'z kasbiy idealari va etikasini shakllantirishi zarur. Bu kasbda insonlar bilan muloqotda bo'lish, o'quvchilarning rivojlanishiga yordam berish, adolat, hurmat va mas'uliyat kabi yuksak insoniy qadriyatlarni targ'ib qilishni o'z ichiga oladi.

Kasbiy identlikni rivojlantirish – bu shaxsning o'z kasbi, faoliyati va professionaligi bilan bog'liq o'ziga xos qarashlar, maqsadlar va qiymatlar tizimini shakllantirish jarayonidir. Buning uchun bir nechta usullarni qo'llash mumkin:

Talabalarda kasbiy identlikni rivojlantirish usullari		
1.	O'zgarishlarga moslashuv:	Kasbiy identlikni rivojlantirish uchun, yangi ma'lumotlarga ochiq bo'lish, yangiliklarga moslashish va o'zgaruvchan ish muhitiga moslashish muhimdir. Bu ko'pincha yangi texnologiyalar, jarayonlar yoki ish uslublariga tayyor bo'lishni anglatadi.
2.	Kasbiy malaka oshirish:	O'z kasbingizda muvaffaqiyatga erishish uchun, doimiy ravishda o'qish, seminarlar, kurslar yoki treninglarda qatnashish zarur. Bu nafaqat malakani oshiradi, balki kasbiy identlikni ham mustahkamlaydi.
3.	O'z qiziqishlariga e'tibor qaratish	Kasbiy identlikni rivojlantirish uchun o'z qiziqishlaringizni va kuchli tomonlaringizni tushunish muhimdir. Agar sizning ish faoliyatingiz qiziqarli va ma'noli bo'lsa, bu sizni yanada motivatsiya qiladi.
4.	Mentorlik va tarmoq qurish:	Kasbiy identlikni rivojlantirishda, tajribali mentorlardan yordam olish yoki boshqa mutaxassislar bilan tarmoq qurish juda foydalidir. Boshqalar bilan tajriba almashish, yangi fikrlar va ko'nikmalarni o'zlashtirish imkonini beradi.
5.	O'zgaruvchanlikka tayyor bo'lish:	Kasbiy identlikni rivojlantirishda, yangi imkoniyatlar yaratish va mavjud imkoniyatlarni yaxshilashni o'ylab ko'rish zarur. Bunda, o'z ustingizda doimiy ishlash, yangi loyihalar yaratish va yangiliklarni tatbiq etish orqali rivojlanish mumkin.
6.	Psixologik tayyorgarlik:	Kasbiy identlikni shakllantirishda o'ziga bo'lgan ishonch, o'zini anglash va psixologik barqarorlik muhimdir. Stressni boshqarish, salbiy fikrlardan qochish va o'zgarishlarga moslashish qobiliyatini rivojlantirish kerak.
7.	Kasbiy prinsiplar va axloqiy qadriyatlar:	Kasbiy identlikni rivojlantirishda, o'z prinsiplaringizni va axloqiy qadriyatlaringizni shakllantirish zarur. Bular sizning ish faoliyatingizda to'g'ri qarorlar qabul qilishda yordam beradi.

Talabalarda pedagogik kasbiy identlikni rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari bir necha jihatdan ahamiyatli. Ushbu jarayon talabani o'ziga bo'lgan ishonchini, kasbiy mahoratini, shaxsiy va ijtimoiy kompetentsiyasini shakllantirishga yordam beradi. Pedagogik-psixologik xususiyatlar quyidagi omillar bilan bog'liq:

Kasbiy identifikatsiya: Talabani o'z kasbi bilan bog'liq shakllangan identlikni rivojlantirish uning o'ziga xos kasbiy qadriyatlar, mehnatga bo'lgan yondashuvi va o'z ishi bilan bog'liq muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirishni ta'minlaydi. Pedagogik kasb uchun bu o'ta muhim, chunki talaba o'z kasbini kelajakda qanday bajarishini, shu kasbni qanday qabul qilishini aniqlaydi.

Shaxsiy va ijtimoiy kompetentsiya: Talabani o'zini boshqarish, o'z-o'zini motivatsiya qilish va ijtimoiy munosabatlarda muvaffaqiyatli bo'lishi uchun zarur bo'lgan kompetentsiyalarni rivojlantirish. Pedagog sifatida, talaba o'z bilimlarini boshqalarga etkazishda ijtimoiy va psixologik omillarni hisobga olishni o'rganishi kerak.

Maqsadga yo'naltirilganlik va motivatsiya: Talabani o'qishdagi motivatsiyasi va uning kelajakdagi kasbiy maqsadlarini amalga oshirishga bo'lgan ishtiyoqi, o'qish jarayonida yuksak motivatsiyani saqlab qolishga yordam beradi. Kasbiy identlikni rivojlantirishda, talaba o'zining kasbiy maqsadlarini amalga oshirishda ijobiy natijalarga erishishni istaydi.

Emotsional va ruhiy barqarorlik: Pedagogik kasbiy identlikni rivojlantirishda talabani psixologik barqarorligi muhim ahamiyatga ega. Stressga qarshi turish, o'z-o'zini boshqarish va ijobiy emotsional holatni saqlash talaba uchun kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishishda yordam beradi.

O'qituvchi va o'quvchi munosabatlari: Pedagogik kasbda talaba o'qituvchi sifatida o'zini qanday ko'rsatishni, o'quvchi bilan munosabatda qanday bo'lishni o'rganishi kerak. Bu jarayon talabani kasbiy identligini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi, chunki u o'zining pedagogik faoliyatini va ijtimoiy vazifalarini qanday bajarishini tushunadi.

Shaxsiy o'sish va o'zgarishlarga tayyorlik: Pedagogik kasb o'zgaruvchan va dinamik bo'lgani uchun talaba o'zining kasbiy o'sishini, yangi pedagogik uslublarni o'rganishni va o'z-o'zini takomillashtirishni xohlaydi. Bu kasbiy identlikni rivojlantirish jarayonida talabani moslashuvchanligi va o'zgarishlarga tayyorligi muhim.

Yuqorida keltirilgan omillar talabalarda pedagogik kasbiy identlikni rivojlantirishning psixologik-pedagogik xususiyatlari sifatida e'tiborga olinadi. Bular talabani kelajakdagi kasbiy faoliyatida muvaffaqiyatli bo'lishi uchun zarur bo'lgan psixologik va ijtimoiy tayyorgarlikni ta'minlaydi.

Xulosa. Kasbiy identlikni shakllantirishning hal qiluvchi omillari sub'ektning talablari bo'lishi lozim, bu uning ehtiyojlarining ifodasi, muayyan vaziyat motivlari paydo bo'ladigan semantik makonni qamrab oladi. Shuningdek, shaxsiy yo'nalishlar kasbiy rivojlanishga bevosita ta'sir ko'rsatadigan shaxsiy shakllanish sifatida harakat qilishi zarur. Kasbiy identlik kasbiy hamjamiyat me'yorlari va qadriyatlarini qabul qilish jarayonida amalga oshiriladi. Mas'uliyat, uning namoyon bo'lishi shaxsning sub'ektiv mezonlar asosida faoliyatni amalga oshirish qobiliyatini nazarda tutadi. O'tkazilgan nazariy tahlillar asosida, kasbiy identlikni shakllantirishni belgilaydigan shaxsiy xususiyatlar sifatida empirik sinov uchun quyidagilar tanlandi: intilishlar, o'zini o'zi qadrlash, qadriyatlar va shaxsiy javobgarlik. Biz buni insonning tashqi va ichki imkoniyatlari haqidagi

g'oyalari asoslanganligi va haqiqat bilan qiymat-motivatsion aloqani o'z ichiga olganligi bilan asoslaymiz. O'z-o'zini hurmat qilish, o'z-o'zini baholashni va professional sifatida ideal o'zini egallash istagini hisobga olishga imkon beradi. Shuningdek, kasbiy identlikni shakllantirish professional hamjamiyat

me'yorlari va qadriyatlarini qabul qilish bilan belgilanadi. Mas'uliyat shaxsning ichki mustaqilligini, optimal tashkiliyligini va kasbiy faoliyatni amalga oshirishga tayyorligini ta'minlash qobiliyatini nazarda tutadi.

ADABIYOTLAR

1. Ta'lim to'g'risida qonun (2020). O'zbekiston Respublikasi qonuni. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi.
2. Поварёнков, Ю. П. Психологическая характеристика профессиональной идентичности. Кризис идентичности и проблемы становления гражданского общества / Ю. П. Поварёнков // Сборник научных трудов. – Ярославль : ЯГПУ, 2003. – С. 154-163.
3. Шнейдер, Л. Б. Профессиональная идентичность: структура, генезис и условия становления : дис. ... д-ра психол. наук / Л. Б. Шнейдер. – М., 2001. – С. 39.
4. Slatenin, V. A. (1982). Pedagogika: O'qituvchi kasbiy mahorati. Moskva: Prosveshchenie.
5. Абульханова-Славская, К. А. Жизненные перспективы личности / К. А. Абульханова-Славская // психология личности и образ жизни; под ред. Е. В. Шороховой. – М. : Наука, 1987. – 219 с.
6. Qurbonova, F. (2022). Xalq og'zaki ijodiyoti kelajak avlod tafakkuri shakllantirishning omili sifatida. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 2(9), 34-38.
7. Vakobova, O. (2021). Socio-psychological aspects of parental responsibility in the family. eurasian journal of social sciences, philosophy and culture, 1 (2), 102-106.
8. Махамматова, М. J. (2022). Pedagogical technology as an important factor for the development of critical thinking. Theoretical & applied science Учредители: Теоретическая и прикладная наука,(5), 764-768.